

ОЦІНКА РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АГРАРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Григоренко Ярослав Олександрович

У статті визначені основні критерії оцінки ефективності аграрного потенціалу України на регіональному рівні та досліджено процес рейтингового оцінювання регіональних особливостей розвитку аграрного потенціалу на основі поєднання методів порівняльного кількісного аналізу та сучасних методів стратегічного менеджменту. Побудовано ієрархічну модель комплексного аналізу, яка дозволила здійснити порівняльну оцінку регіональних особливостей розвитку аграрного сектору України за 2015 р. Застосування методів стратегічного менеджменту дало змогу структурувати процедуру комплексного аналізу, узагальнити результати й визначити регіони, які найбільше впливають на загальну оцінку аграрного потенціалу країни.

Розглянутий у статті підхід до порівняльного оцінювання ефективності аграрного потенціалу регіонів України на концептуальному рівні синтезує в єдиний технологічний цикл методи стратегічного менеджменту і порівняльного кількісного аналізу, що забезпечує високий рівень теоретичного обґрунтування та підвищує об'єктивність аналітичної роботи. Використання запропонованого підходу створює науково обґрунтовані засади для оцінки стану аграрного сектору на державному та регіональному рівнях, визначення пріоритетних напрямів його розвитку з метою розроблення рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень у системі економічної безпеки.

Ключові слова: аграрний потенціал, економічна безпека, продовольча безпека, рейтингове оцінювання, стратегічний менеджмент, ієрархічна модель, система індикаторів, інтегральна оцінка.

Grygorenko Yaroslav

EVALUATION OF REGIONAL CHARACTERISTICS AGRICULTURAL POTENTIAL OF UKRAINE IN THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

The article identifies the main criteria for evaluating the effectiveness of the agricultural potential of Ukraine at the regional level and study the process of rating estimation of regional peculiarities of the agricultural sector by combining the methods of comparative quantitative analysis and modern methods of strategic management. Build a hierarchical model of the complex analysis, which will perform a comparative assessment of regional features of development of agrarian sector of Ukraine for 2015. The application of strategic management allowed the structure of complex analysis process, summarize results and identify areas that most affect the overall assessment of the agricultural potential.

Considered the article comparative approach to evaluating the effectiveness of the agricultural potential of Ukraine's regions conceptually synthesizes a single technological cycle of strategic management methods and comparative quantitative analysis that provides a high level of theoretical study and enhances the objectivity of analytical work. The use of this approach creates a scientifically sound basis for evaluating the state of the agricultural sector at national and regional levels to

identify priority directions of its development s in order to develop recommendations for effective administrative decisions in economic security.

Keywords: agricultural potential, economic security, food security, the rating assessment, strategic management, hierarchical model, a system of indicators integrated estimation.

Продовольча безпека є однією з важливих складових економічної безпеки держави. Сучасне трактування продовольчої безпеки дозволяє визначити такі основні її елементи, як доступність і якість продуктів харчування, а також продовольча самодостатність і незалежність держави, яка вимірюється рівнем розвитку та ефективністю використання потенціалу аграрного сектору країни. Як свідчить світовий досвід, загальний стан продовольчої безпеки держави оцінюється широким спектром показників, що характеризують окремі її складові. Оскільки забезпечення всіх складових системи продовольчої безпеки пов'язане із формуванням та розвитком ресурсного потенціалу аграрного сектору, особливої актуальності набуває проблема комплексного аналізу ефективності його використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку наукових поглядів на економічну безпеку та роль аграрного потенціалу у її забезпеченні знайшли своє відображення в працях багатьох дослідників. У роботах таких зарубіжних учених, як П. Де Соуза, Р. Штульц, розглядаються питання економічної безпеки та її складових [2; 6]. Пошуку шляхів підвищення ефективності використання аграрного потенціалу присвячені дослідження М. Де Мело, С. Денізера, Т. Дорра [1; 3]. Слід відзначити внесок українських науковців у розвиток досліджень у галузі економічної та продовольчої безпеки держави. Серед них – О. Власюк, А. Лисецький, О. Пабат, В. Россоха та ін. [9; 10; 13; 16]. Визначенню чинників і критеріїв оцінки продовольчої безпеки присвячені дослідження Г. Павлової, В. Власова, В. Саблука, Н. Іванової, О. Шевченко та ін. [4; 12; 17; 20]. Однак теоретичним і практичним дослідженням питань аналізу й оцінки ефективності використання аграрного сектору в контексті забезпечення економічної безпеки приділяється недостатньо уваги, що викликає необхідність подальшого дослідження зазначеного питання.

З огляду на важливість аграрного сектору в забезпеченні продовольчої безпеки держави та існуючі відмінності аграрного потенціалу різних регіонів України, особливого значення набуває всебічний аналіз аграрного сектору країни на регіональному рівні.

Метою статті є обґрунтування нового підходу до комплексного оцінювання регіональних особливостей аграрного потенціалу України на сучасному етапі розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки держави.

Запропонований підхід до комплексного аналізу аграрного потенціалу регіонів України базується на подальшому розвитку методів рейтингового оцінювання [9]. Перевагою рейтингових оцінок є можливість порівняльного аналізу характеристик різних об'єктів дослідження для визначення місця цих об'єктів за певною шкалою.

На сьогодні існують різні підходи до формування рейтингових показників, серед яких розрізняють методи кількісного та якісного аналізу. Кількісний аналіз передбачає застосування математичного апарату, правил і процедури економіко-статистичного аналізу. Якісні методи рейтингування базуються на застосуванні евристичних (експертних) методів формування рейтингових оцінок, серед яких досить поширеним є використання методу аналізу ієрархій Т. Сааті [9; 19].

Комбінований підхід до рейтингового оцінювання дозволяє об'єднати кількісні та якісні методи, враховуючи їхні математичні евристичні переваги. Саме на комбінованому підході базується запропонована методика комплексного аналізу регіональних особливостей розвитку аграрного потенціалу України.

Розроблений підхід має низку переваг. По-перше, він не обмежує творчий потенціал дослідника щодо рівня складності досліджуваної системи, оскільки практично не обмежений кількістю вхідних індикаторів і є відкритим для внесення будь-яких логічних змін і доповнень. Це дозволяє врахувати найбільш актуальні на певному етапі аспекти розвитку й використання аграрного потенціалу. По-друге, запропонована методика передбачає проміжний етап – розрахунок оцінок за групами показників, що забезпечує гнучкість оцінки стосовно змін загальної ситуації та можливість проведення більш глибокого аналізу досліджуваної проблеми. Алгоритм за цією методикою передбачає реалізацію таких послідовних *etapiv*:

- системний аналіз, структуризація проблеми та представлення її у вигляді ієрархічної моделі;

- визначення системи показників нижнього рівня ієрархії та формування бази даних за визначеною системою показників;

- розрахунок комплексної оцінки загального стану проблеми; аналіз отриманих результатів.

Перший етап базується на застосуванні одного з підходів аналітичного планування, а саме: методу аналізу ієрархій, який полягає у визначенні фокуса проблеми, її декомпозиції на більш прості складові та формуванні відповідної ієрархічної моделі [9].

Побудова ієрархічної моделі оцінки регіональних особливостей аграрного потенціалу України базується на таких припущеннях. Розвиток та ефективне функціонування аграрного сектору є важливою умовою збереження суверенітету й незалежності, економічної безпеки держави. Враховуючи значні відмінності між регіонами України, загальною метою дослідження є оцінка аграрного потенціалу та ефективності його реалізації на регіональному рівні. Ця мета перебуває на верхньому (першому) рівні ієрархії та становить т. зв. фокус проблеми. Для досягнення цієї мети необхідно оцінити:

- потенціал аграрного сектору регіонів, тобто його природно-економічні ресурси;

- ефективність реалізації цього потенціалу на регіональному рівні, іншими словами – його економічні результати.

Виходячи з цього, складовими другого рівня ієрархії є оцінка аграрного потенціалу регіонів та ефективності його реалізації.

Основними складовими аграрного потенціалу є земля, матеріально-технічні засоби, трудові, фінансові й інші нематеріальні ресурси. Узагальнення теоретико-практичних напрацювань фахівців у сфері економічної теорії та управління [7; 16] та аналіз тенденцій в аграрному секторі дали можливість визначити такі критерії оцінки потенціалу аграрного сектору регіонів: виробничий потенціал, природний і трудовий потенціал, відносні потенційні переваги аграрного сектору регіону. Ці критерії розташовані на третьому рівні ієрархічної моделі в частині оцінки потенціалу аграрного сектору.

Виробничий потенціал формується з основних виробничих засобів, до яких належать будівлі,

споруди, технічні засоби та обладнання тощо. Першочерговим завданням залишається необхідність розширеного відтворення та вдосконалення матеріально-технічної бази сільського господарства України з метою підвищення продуктивності праці, встановлення високого рівня конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції на світовому ринку, забезпечення продовольчої безпеки країни та зростання добробуту населення. Важливими джерелами таких змін є підвищення рівня фондооснащеності та фондоозброєності аграрного виробництва, впровадження інновацій за рахунок додаткових капіталовкладень.

Оскільки основні засоби сільського господарства, як і інших видів економічної діяльності, є однією із вирішальних складових виробничого потенціалу, а їх стан і рівень оновлення є важливим фактором забезпечення ефективного виробництва та підвищення продуктивності праці, виробничий потенціал пропонується оцінювати такими показниками: наявність енергетичних потужностей у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь (енергозабезпеченість виробництва); обсяги капітальних інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь; частка капітальних інвестицій у сільське господарство в загальних обсягах капіталовкладень регіону. Ці показники відображають як забезпеченість виробничими засобами, так і інвестиційну активність у галузі, що є необхідною умовою розвитку виробничого потенціалу. З огляду на те, що аграрне виробництво є найбільш вразливим сектором економіки України з низькою продуктивністю праці й високими трудовими та матеріальними витратами, існуюча модель розвитку сільського господарства не гарантує досягнення продовольчої та економічної безпеки країни і потребує негайного вдосконалення. Це, у свою чергу, неможливо без поживлення інвестиційної діяльності.

Відмінність аграрного сектору від інших видів економічної діяльності полягає в тому, що його головним засобом виробництва є земля. Забезпеченість земельними ресурсами, придатними для ведення сільськогосподарської діяльності, та її якісні характеристики – найважливіша умова ефективного розвитку сільського господарства. Тому для оцінки природно-ресурсного потенціалу пропонуємо використовувати показники забезпеченості жителів регіону сільськогосподарськими угіддями та питомої ваги в регіонах територій з особливо цінними землями. Трудовий потенціал регіонів характеризується

показником чисельності економічно активного населення в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь.

Третя макрохарактеристика потенціалу аграрного сектору, що відображає відносну потенційну перевагу кожного регіону, оцінюється за відносними показниками, а саме: частка сільськогосподарських угідь, економічно активного населення та особливо цінних орних земель у загальному обсязі по країні.

Усі перелічені кількісні показники становлять четвертий рівень першої гілки ієрархії.

Побудова другої гілки ієрархічної моделі оцінки ефективності аграрного сектору регіонів України ґрунтується на такому. Ефективність реалізації аграрного потенціалу відіграє провідну роль в успішному вирішенні економічних і соціальних завдань, досягненні головних цілей – підвищення інтенсивності та прибутковості виробництва з метою забезпечення продовольчої й економічної безпеки держави. Тому інтенсивність виробництва, економічна ефективність і забезпеченість внутрішніх потреб продовольчими продуктами, на думку автора, відображає результативність аграрного сектору – ефективність реалізації його потенціалу.

Валова продукція сільського господарства в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь та індекс обсягів цієї продукції характеризують інтенсивність і динаміку виробництва. Очевидно, що їх зростання означає підвищення інтенсивності галузі та сприяє зміцненню економічної та продовольчої безпеки держави. Показниками інтенсивності виробництва в сільському господарстві є врожайність культур і продуктивність тварин. Оскільки виробництво зернових культур є провідною галуззю аграрного сектору України, до переліку показників інтенсивності включено їх урожайність.

Економічну ефективність сектору пропонуємо оцінювати за показниками рівня рентабельності сільськогосподарського виробництва, часткою прибуткових сільськогосподарських підприємств у їх загальній кількості та показником продуктивності праці сільськогосподарських працівників.

Рентабельність виробництва характеризує ефективність, прибутковість діяльності галузі, окупність витрат, кінцеві результати господарюван-

ня; її рівень – показник співвідношення ефекту з наявними або використаними ресурсами. Низька рентабельність виробництва робить галузь мало привабливою, що є ключовою перепорою для залучення інвестиційних та кредитних ресурсів, і навпаки. Частка прибуткових сільськогосподарських підприємств у їх загальній кількості характеризує успішність функціонування економічних суб'єктів галузі та фінансову стійкість підприємств. Продуктивність праці відображає ефективність використання трудових ресурсів; її підвищення дозволяє підприємству збільшити обсяг виробництва та знизити витрати, зміцнювати конкурентні переваги продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках і забезпечити свою фінансову стійкість.

Базовою функцією аграрного сектору економіки країни є забезпечення продовольчої безпеки. Її рівень визначається забезпеченням країни продовольством власного виробництва з урахуванням фізіологічних потреб населення та якісних характеристик раціональної структури споживання, створенням необхідних обсягів резервів продуктів харчування та сільськогосподарської сировини. На основі аналізу існуючих підходів [5; 11; 14] пропонуємо оцінювати стан продовольчої безпеки з використанням таких показників: коефіцієнт достатності харчування; коефіцієнт достатності внутрішнього виробництва продуктів харчування; калорійність споживання.

Достатність продовольства є похідною від обсягів виробництва продуктів харчування та ефективності аграрного виробництва. Коефіцієнт фізичної доступності продуктів харчування розраховується як співвідношення фактично спожитих продуктів на рік на одну особу та значення науково обґрунтованих норм споживання [15]. При визначенні цього показника беремо до уваги групу основних продуктів харчування, а саме: м'ясо та м'ясопродукти, молоко та молочні продукти, яйця, хлібні продукти, картопля, овочі та баштанні культури, плоди, ягоди й виноград, риба та рибні продукти, цукор, олія. Коефіцієнт достатності внутрішнього виробництва – це співвідношення фактично вироблених і спожитих обсягів основних видів харчових продуктів.

Важливим показником рівня продовольчої доступності є енергетична цінність добового раціону. За енергетичною цінністю харчування у 80-ті роки минулого століття Україна перебувала у групі найрозвиненіших країн: у 1990 р.

добовий душевий набір продуктів харчування містив 3,6 тис. ккал. Системна криза виробництва та споживання в трансформаційний період значно погіршила продовольчу ситуацію: до 1999 р. цей показник загрозово знизився до 2,5 тис. ккал. У наступні роки ситуація в країні дещо покращилася: у 2015 р. показник енергетичної цінності харчування становив 2,8 тис. ккал. У «Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» оптимальним рівнем цього показника визнано 3,1 тис. ккал [14]. У США фактичний рівень споживання становить 3,9 тис. ккал, у країнах Євросоюзу – 3,5 тис. ккал [8]. Отже, енергетична цінність добового раціону є важливою характеристикою як рівня, так і якості харчу-

вання, тому він включений до переліку індикаторів продовольчої безпеки.

Грунтуючись на викладених вище міркуваннях, на основі системного аналізу проблеми продовольчої безпеки синтезовано принципову ієрархічну модель (рис. 1), яка найбільш повно відображає проблему, що досліджується.

Розроблену ієрархічну модель використано для комплексного аналізу ефективності функціонування аграрного сектору України на регіональному рівні. Сформована система показників за 2015 р., що відображені на останньому рівні ієрархічної моделі, перевірена на попарну кореляційну залежність. Отримана в результаті

Рис. 1. Ієрархічна модель оцінки ефективності аграрного сектору регіонів України

Рівень ефективності аграрного сектору регіонів України	Реалізація потенціалу аграрного сектору	Інтенсивність виробництва	Валова продукція сільського господарства в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь
			Індекс сільськогосподарської продукції
			Урожайність сільськогосподарських культур
		Економічна ефективність	Частка прибуткових сільськогосподарських підприємств
			Рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва
			Продуктивність праці в аграрному секторі
		Продовольча безпека	Коефіцієнт достатності харчування
			Коефіцієнт достатності внутрішнього виробництва продуктів харчування
			Калорійність добового споживання
	Потенціал аграрного сектору	Відносні потенційні переваги аграрного сектору регіону	Частка сільськогосподарських угідь регіону в загальному обсязі в країні
			Частка економічно активного населення регіону в загальному обсязі в країні
			Частка особливо цінних орних земель регіону в загальному обсязі в країні
		Природний і трудовресурсний потенціал	Забезпеченість населення сільськогосподарськими угіддями
			Частка особливо цінних сільськогосподарських угідь
			Чисельність економічно активного населення в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь
Виробничий потенціал		Енергозабезпеченість виробництва	
		Капітальні інвестиції в галузь	
		Частка інвестицій у галузь в загальному обсязі інвестицій в економіку	

Джерело: розроблено автором.

розрахунків кореляційна матриця дала змогу визначити відсутність лінійної залежності відібраних показників, що підтвердило доцільність їх використання в ієрархічній моделі.

Перевагою розробленого підходу є послідовне поєднання в одному дослідницькому циклі методів рейтингового оцінювання та стратегічного менеджменту [9; 18].

Результати розрахунку рейтингових оцінок подано в таблиці. Усі оцінки порівнюємо з т. зв. еталонним значенням. За еталон взято умовний регіон, кожному показнику якого надається значення, яке дорівнює максимальному значенню цього показника серед усіх 24 регіонів країни.

Таким чином, умовний регіон за своїми показниками є найкращим серед інших регіонів і, згідно з процедурою розрахунку, отримує найвищу оцінку, яка дорівнює одиниці. Інтегральні оцінки всіх інших регіонів потрапляють в інтервал [0;1].

Як засвідчують проведені розрахунки, загалом для регіонів України загальна оцінка ефективності функціонування аграрного сектору залишається далекою від оптимального рівня, що свідчить про наявність серйозних проблем у цій сфері. Ці проблеми пов'язані з недостатнім рівнем розвитку виробничого, природного і трудового потенціалу аграрного сектору та низьким рівнем інтенсивності й економічної ефективності аграрного виробництва.

Таблиця. Інтегральні оцінки ефективності функціонування аграрного сектору областей України, 2015 р.

Область	Оцінки 1-го рівня ієрархії		Оцінки 2-го рівня ієрархії	
	Ефективність функціонування аграрного сектору регіону	Аграрний потенціал регіону	Аграрний потенціал регіону	Реалізація потенціалу регіону
Вінницька	0,682	0,542		0,821
Черкаська	0,659	0,448		0,869
Київська	0,574	0,466		0,683
Полтавська	0,552	0,510		0,594
Кіровоградська	0,535	0,502		0,568
Хмельницька	0,522	0,357		0,687
Сумська	0,505	0,412		0,598
Харківська	0,504	0,506		0,502
Чернігівська	0,480	0,412		0,548
Дніпропетровська	0,479	0,564		0,394
Херсонська	0,472	0,432		0,512
Миколаївська	0,437	0,400		0,474
Тернопільська	0,430	0,341		0,518
Івано-Франківська	0,412	0,269		0,554
Одеська	0,408	0,468		0,347
Житомирська	0,389	0,289		0,488
Львівська	0,374	0,317		0,432
Чернівецька	0,367	0,183		0,552
Волинська	0,345	0,185		0,506
Запорізька	0,333	0,428		0,239
Донецька	0,326	0,349		0,303
Закарпатська	0,316	0,199		0,434
Рівненська	0,306	0,209		0,404
Луганська	0,232	0,215		0,249
Еталон	1	1		1

Джерело: складено автором за власними розрахунками.

Аналіз структури загальної оцінки демонструє, що у більшості регіонів функціонування аграрного сектору в 2015 р. забезпечувалася насамперед за рахунок ефективнішого використання наявного аграрного потенціалу. Тільки в п'яти областях (Харківській, Дніпропетровській, Одеській, Запорізькій і Донецькій) оцінка аграрного потенціалу перевищує ефективність його використання (рис. 2).

Більш детальний аналіз ефективності аграрного сектору регіонів України забезпечується застосуванням методів стратегічного управління. Розподілення регіонів у квадрантах матриці МакКінзі залежить від зіставлення для кожного регіону оцінок аграрного потенціалу й ефективності його використання (рис. 3).

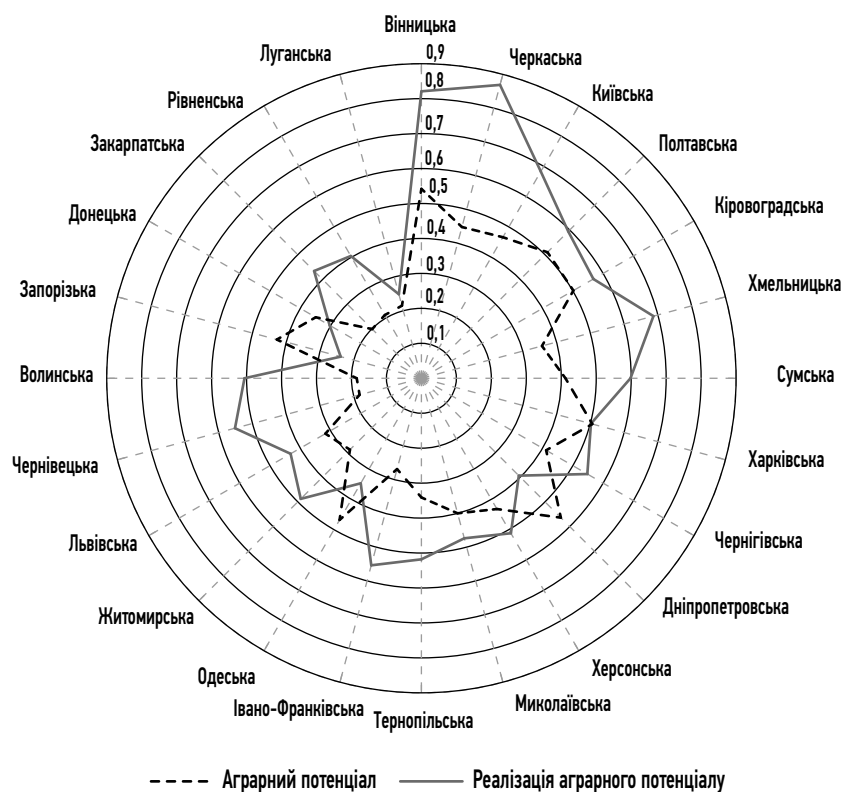
Як бачимо, жоден регіон не потрапив у перші три квадранти матриці, які характеризуються високим рівнем реалізації наявного аграрного потенціалу. Загалом 24 досліджуваних регіони створили 5 нерівноцінних кластерів.

Перший кластер включає чотири найбільш ефективні в аграрному секторі області: Вінниць-

ку, Київську, Хмельницьку та Черкаську (квадрант 4 матриці). За наявності аграрного потенціалу середнього рівня вони мають найбільш ефективну систему його реалізації. Відносно високі значення оцінки рівня реалізації аграрного потенціалу цих областей пояснюються їх досягненнями в забезпеченні інтенсивності та економічної ефективності аграрного виробництва. Крім того, вони мають високі оцінки за показниками, що забезпечують продовольчу безпеку (якість і доступність продуктів харчування, достатність їх виробництва). Основні проблеми розвитку аграрного сектору цих областей пов'язані з недостатнім використанням ресурсного потенціалу. Так, незважаючи на досить значний виробничий потенціал аграрного сектору цих областей, їх природний і трудоворесурсний потенціал оцінюється на середньому рівні.

Найбільший за чисельністю кластер складається з десяти елементів і об'єднує області, які мають середній рівень оцінки як наявного аграрного потенціалу, так і його використання (квадрант 5 матриці). Структурний аналіз отриманих оцінок дозволяє визначити основні проблеми розвитку їх аграрного сектору. Так, загальна оцінка аграр-

Рис. 2. Структура оцінки ефективності функціонування аграрного сектору областей України, 2015 р.

Джерело: розроблено автором.

Рис. 3. Розподілення регіонів у матриці ефективності аграрного сектору регіонів України

Рівень реалізації потенціалу	Оцінка аграрного потенціалу області		
	Висока (від 0,67 до 1)	Середня (від 0,33 до 0,67)	Низька (від 0 до 0,33)
Високий (від 0,67 до 1)	1	4 • Вінницька • Київська • Хмельницька • Черкаська	7
Середній (від 0,33 до 0,67)	2	5 • Дніпропетровська • Кіровоградська • Миколаївська • Одеська • Полтавська • Сумська • Тернопільська • Харківська • Херсонська • Чернігівська	8 • Волинська • Житомирська • Закарпатська • Івано-Франківська • Львівська • Рівненська • Чернівецька
Низький (від 0 до 0,33)	3	6 • Донецька • Запорізька	9 • Луганська

Джерело: розроблено автором.

ного потенціалу цих областей значною мірою забезпечується за рахунок їх ваги в аграрному секторі країни, а не за рахунок раціонального використання виробничого, природного і трудових ресурсів потенціалу. Недостатній рівень інтенсивності, економічної ефективності аграрного виробництва та продовольчої доступності не дозволили оцінити ефективність реалізації аграрного потенціалу вище середнього рівня.

Другий за чисельністю кластер об'єднує сім областей переважно Західного регіону (Волинську, Житомирську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Рівненську і Чернівецьку), які характеризуються середнім рівнем ефективності реалізації аграрного потенціалу, але мають низький рівень його оцінки (квадрант 8 матриці).

Основними причинами низьких оцінок аграрного потенціалу цих областей є: відносно незначна вага кожного з цих регіонів у ресурсному потенціалі аграрного сектору країни; низький порівняно з іншими регіонами рівень виробничого потенціалу, пов'язаний, зокрема, з недостатнім рівнем капітальних інвестицій у галузь і низькою енергозабезпеченістю аграрного виробництва.

Дві області четвертого кластера (Донецька та Запорізька), маючи середню оцінку аграрного потенціалу, використовують його на досить низькому рівні. І, нарешті, п'ятий кластер включає одну, Луганську, область, для якої аграрний потенціал і рівень його реалізації одержали найнижчу оцінку. Для підвищення ефективності ви-

користання потенціалу аграрного сектору цих областей необхідно забезпечити реалізацію заходів, спрямованих передусім на зростання інтенсивності та рентабельності їхнього аграрного виробництва, підвищення обсягів виробництва за рахунок зростання урожайності сільськогосподарських культур, підвищення продуктивності праці в аграрному секторі, більш раціонального використання виробничого та природного аграрного потенціалу.

Запропонований підхід до застосування методів стратегічного управління дає змогу не тільки структурувати процедуру комплексного аналізу отриманих результатів, а й визначити кластери регіонів, що найбільше впливають на загальну ефективність аграрного сектору країни (йдеться про перших два кластери).

Висновки

Запропонований підхід до порівняльного оцінювання ефективності аграрного потенціалу регіонів України надає подальшого розвитку напрямку рейтингових досліджень. На концептуальному рівні він синтезує в єдиний технологічний цикл методи стратегічного менеджменту і порівняльного кількісного аналізу, що забезпе-

чує високий рівень теоретичного обґрунтування та підвищує об'єктивність і наукову обґрунтованість аналітичної роботи. Універсальність методики пов'язана з тим, що вона практично не обмежена кількістю вхідних даних, дозволяє оцінювати як кількісні, так і якісні показники, встановлюючи їх пріоритети на основі застосування методу експертних оцінок. Крім того, цей підхід дозволяє не тільки враховувати показники, що позитивно впливають на рівень інтегральної оцінки, але й визначати вплив на неї негативних факторів.

Цей методологічний підхід дає змогу на основі порівняльного аналізу оцінити ефективність аграрного сектору регіонів як за окремими групами показників, так і комплексно; своєчасно виявити найбільш вагомі ризики й небезпеки стосовно забезпечення продовольчої безпеки та виробити рішення щодо їх попередження та реагування; оцінити тенденції розвитку аграрного сектору протягом певного періоду. З огляду на це підхід, що розглядався, може бути використаний як основа для організації постійно діючого моніторингу оцінки стану аграрного сектору на державному та регіональному рівнях з метою розроблення обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень у системі економічної безпеки.

Список використаних джерел

1. De Melo M., Denizer C., Gelb A. From Plan to Market: Patterns of Transition // Blejer M.I., Skreb M. (eds.). *Macroeconomic Stabilization in Transition Economies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
2. De Souza P.J. (ed.). *Economic Strategy and National Security*. Boulder: Westview Press, 2000.
3. Dorr T.C. Statement Under Secretary for Rural Development / House Agricultural Committee Conservation, Credit, Rural Development and Research Subcommittee Hearing on USDA Rural Development Programs. — 2006. — March, 30. — P. 6–8.
4. Pavlova G. System of criteria and factors in the development of the agrarian sector of economics and the mechanism of their interaction. / G. Pavlova // *Central European Journal for Science and Research*. — 2014. — № 2 (4). — Pp. 5–14.
5. Social protection and agriculture: breaking the cycle of rural poverty. The State of Food and Agriculture 2015 [Електронний ресурс] // Food and Agriculture Organization of the United Nations. — Режим доступу : <http://www.fao.org/publications/sofa/2015/en/>
6. Stulz Rene M. The limits of financial globalization. National Bureau of Economic Research (NBER), January, 2005.
7. Березін О.В. Економічний потенціал аграрних підприємств: механізми формування та розвитку / О.В. Березін, О.Д. Плотник. — Полтава : Інтер Графіка, 2012. — 221 с.
8. Бойко І.А. Економічна доступність продуктів харчування в Україні // *Аспекти прогнозування економічного та соціального розвитку країн : зб. наук. праць / Наукова організація «Перспектива»*. У 2-х ч. — Дніпропетровськ: Гельветика, 2013. — Ч. 1. — С. 38–44.
9. Власюк О.С. Економіко-математичне моделювання процесів соціально-економічного розвитку України / О.С. Власюк ; Держ. навч.-наук. установа «Акад. фін. упр.». — К. : ДННУ «Акад. фін. упр.», 2011. — 519 с.
10. Лисецький А.С. Продовольча безпека: теорія, метод, емпіричний аналіз. — К. : РВПС України НАН України, 2005. — 374 с.

11. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки [Електронний ресурс] / Постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки» (із змінами від 12.10.2011). – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF>
12. Методичні підходи щодо оцінки продовольчої безпеки країни / Власов В.І., Саблук В.П., Лисак М.А. // Економіка АПК. – 2009. – № 8. – С. 43–45.
13. Пабат О.В. Продовольча безпека як складова економічної безпеки держави // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 86–90.
14. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738
15. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 р. № 656 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF>
16. Россоха В.В. Економічний потенціал землі та проблеми його визначення в ринкових умовах господарювання / В.В. Россоха // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 107–108.
17. Система індикаторів продовольчої безпеки України : огляд та аналіз [Електронний ресурс] / Н.Є. Іванова, О.В. Балуєва // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 10. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=641>
18. Сладкевич В.П. Стратегічний менеджмент організацій / В.П. Сладкевич ; МАУП. – К. : Персонал, 2008. – 495 с.
19. Стрілок І.І. Аналіз методів формування рейтингового показника / І.І. Стрілок // Водний транспорт. – 2012. – № 3 (15). – С. 152–155.
20. Шевченко О.О. Критерії та показники оцінки регіональної продовольчої безпеки / О.О. Шевченко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – № 1 (35). – С. 188–195.

References

1. De Melo, M., Denizer, C., Gelb, A. (2007). *From Plan to Market: Patterns of Transition. Macroeconomic Stabilization in Transition Economies*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].
2. De Souza, P.J. (Ed). (2000). *Economic Strategy and National Security*. Boulder: Westview Press [in English].
3. Dorr, T.C. (2006). *Statement Under Sekretary for Rural Development*. House Agrscultural Committee Conservtion, Credit, Rural Development and Research Subcommittee Hearing on USDA Rural Development Programs, 6–8 [in English].
4. Pavlova, G. (2014). System of criteria and factors in the development of the agrarian sector of economics and the mechanism of their interaction. *Central European Journal for Science and Research*, 2 (4), 5–14 [in English].
5. Social protection and agriculture: *breaking the cycle of rural poverty*. *The State of Food and Agriculture* (2015). Food and Agriculture Organization of the United Nations. www.fao.org. Retrieved from <http://www.fao.org/publications/sofa/2015/en/> [in English].
6. Stulz, Rene M. (2005). *The limits of financial globalization*. National Bureau of Economic Research (NBER), January [in English].
7. Berezin, O.V., Plotnik, O.D. (2012). *Ekonomichniy potentsial agrarnykh pidpriemstv: mehanizmy formuvannia ta rozvytku [The economic potential of agricultural enterprises: mechanisms of formation and development]*. Poltava: Inter Grafika [in Ukrainian].
8. Boyko, I.A. (2013). Ekonomichna dostupnist produktiv harchuvannya v Ukraini [Economic availability of food in Ukraine]. *Aspekty prognozuvannia ekonomichnogo ta sotsialnogo rozvytku kraiin – Aspects of forecasting the economic and social development* (Vol.1), (pp. 38–44). Dnipropetrovsk: Helvetika [in Ukrainian].
9. Vlasiuk, O.S. (2011). *Ekonomiko-matematychne modeliuвання protsesiv sotsialno-ekonomichnogo rozvytku Ukrainy [Economic-mathematical modeling of socio-economic development of Ukraine]*. Kyiv: DNNU «Akad. fin. upr.» [in Ukrainian].
10. Lisetskiy, A.S. (2005). *Prodovolcha bezpeka: teoriia, metod, empyrychnii analiz [Food security: theory, method, empirical analysis]*. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
11. Metodyka vyznachennia osnovnykh indyikatoriv prodovolchoii bezpeky. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.12.2007 № 1379 «Deyaki pytannia prodovolchoii bezpeky» (iz zminamy vid 12.10.2011) [Method for determining key indicators of food security : Cabinet of Ministers of Ukraine from December 5, 2007, # 1379 “Some issues of food security“ (as amended on 12.10.2011)]. (2007, December 5). [zakon3.rada.gov.ua](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF> [in Ukrainian].

12. Vlasov, V.I., Sabluk, V.P., Lisak, M.A. (2009). Metodichni pidhody shchodo otsinky prodovolchoii bezpeky kraïny [Methodological approaches to assessment of food security]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, 8, 43–45 [in Ukrainian].
13. Pabat, O.V. (2010). Prodovolcha bezpeka yak skladova ekonomichnoii bezpeky derzhavy [Food security as a component of economic security]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, 12, 86–90 [in Ukrainian].
14. Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29 zhovtnia 2013 r. № 1277 «Pro zatverdzhennya Metodichnih rekomendatsiy shchodo rozrahunku rivnia ekonomichnoii bezpeky Ukrainy» [Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine from October 29, 2013, # 1277 “On approval of guidelines for the calculation of economic security of Ukraine”]. (2013, October 29). *me.kmu.gov.ua*. Retrieved from http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738 [in Ukrainian].
15. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraini vid 14 kvitnya 2000 r. № 656 «Pro zatverdzhennia naboriv produktiv harchuvannia, naboriv neprodovolchyh tovariv ta naboriv poslug dlia osnovnyh sotsialnyh i demografichnyh grup naselennia» [On approval of kits of food, non-food items and sets of sets services for major social and demographic groups : Cabinet of Ministers of Ukraine from April 14, 2000, # 656]. (2000, April 14). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1379–2007-%D0%BF> [in Ukrainian].
16. Rossoha, V.V. (2009). Ekonomichniy potentsial zemli ta problemy yogo vyznachennia v rinkovyh umovah gospodariuvannia [The economic potential of the land and its problems in determining market conditions]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, 3, 107–108 [in Ukrainian].
17. Ivanova, N.E., Balueva, O.V. (2013). Systema indyikatoriv prodovolchoii bezpeky Ukrainy: ogliad ta analiz [The system of indicators of food security of Ukraine : a review and analysis]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok – Public administration, improvement and development*, (Vol. 10) *dy.nayka.com.ua*. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=641> [in Ukrainian].
18. Sladkevych, V.P. (2008). *Strategichnii menedzhment organizatsii [Strategic Management Organizations]*. Kyiv: Personal [in Ukrainian].
19. Strilok, I.I. (2012). Analiz metodiv formuvannia reitinhovogo pokaznyka [Analysis methods of forming the rating index]. *Vodniy transport – Water transport*, 3 (15), 152–155 [in Ukrainian].
20. Shevchenko, O.O. (2009). Kryterii ta pokaznyky otsinky rehionalnoii prodovolchoii bezpeky [Criteria and indicators for assessing regional food security]. *Aktualni problemi derzhavnogo upravlinnya – Actual problems of governance*, (Vol. 1 (35)), (pp. 188–195). Kharkiv: Magistr [in Ukrainian].